

ЗНАЧЕННЯ ДОДЕРЖАННЯ ЗАКОННОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ

Ірина Миколаївна ПОПОВИЧ,

*канд. юрид. наук, провідний науковий
співробітник Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
<https://orcid.org/0000-0001-9329-5378>*

Забезпечення законності та правопорядку під час здійснення правосуддя є одним із ключових та важливих напрямів діяльності законодавця. І.М. Погрібний визначає законність як особливий режим, атмосферу (стан) взаємовідносин держави і особи, що виражається у неухильному дотриманні всіма органами держави, громадськими організаціями і посадовими особами законів і заснованих на них інших нормативних актів, яка забезпечує впевненість усіх членів суспільства у недоторканості її особи і гарантованості здійснення ними своїх прав і юридичних свобод. При цьому автор підкреслює, що обов'язком суб'єктів з владними повноваженнями із забезпеченням режиму законності кореспондують не лише права громадян використовувати блага законності, але й право на захист від посягань з боку окремих посадових осіб і державних органів [1, с. 198]. Мова йде також про захист від протизаконних дій з боку представників влади, зокрема, й використання дієвого засобу – правосуддя.

Стан законності, у тому числі й у сфері здійснення правосуддя, є об'єктом аналізу недержавних міжнародних організацій. Як приклад, можна навести щорічну оцінку дотримання принципів верховенства права із застосуванням комбінованого показника – Індексу верховенства права (The Rule of Law Index). Вона проводиться неурядовою міжнародною організацією World Justice Project. У 2023 році Україна посіла 89 місце [2]. Порівняно, зокрема з 2015 р. держава втратила свої позиції, адже тоді їй було присуджено 70 місце в рейтингу країн. Індекс та місце країни в рейтингу визначається за такими критеріями: обмеження повноважень інститутів влади (оцінюється наявність чіткого законодавчого визначення повноважень, можливість притягнення посадових осіб до відповідальності у відповідності до закону, наявність систем стримування і противаг); відсутність корупції (визначає рівень корупції як використання публічної влади з метою особистої вигоди. Коефіцієнт розглядається за трьома формами корупції: хабарництво, неправомірний вплив з боку державних або приватних інтересів, незаконне привласнення державних коштів або інших ресурсів); прозорість інститутів влади/відкритість влади (оцінка публікації урядових рішень та інформації, права на інформацію, участі громадськості, механізмів подачі скарг); захист основних прав (оцінка відсутності дискримінацій та дотримання прав людини на життя і безпеку,

належний правовий захист, свободу думки, віросповідання, зібрань, неутручання в особисте життя і захисту прав працівників); порядок і безпека (оцінка загроз порядку та безпеки, що включає злочинність, політичне насильство, насилля як засіб усунення особистих образ, як люди захищені від військового конфлікту та тероризму); дотримання законодавства (оцінка якості регуляторних актів без неправомірного впливу на посадових осіб або приватних інтересів, чи своєчасно провадяться адміністративні справи, відношення уряду до прав власності людей і корпорацій); цивільне правосуддя (оцінка наявності засобів правового захисту, відсутності надмірних або необґрунтованих зборів і перешкод, дискримінації та корупції, зокрема вирішення судових спорів, додаткові механізми вирішення спорів); кримінальне правосуддя (оцінка ефективності системи кримінального правосуддя, відсутності неправомірного впливу, корупції в системі) [3, с. 15]. Законність називають однією з найважливіших засад існування демократичної держави в сучасному світі. При цьому відмічають деформаційні прояви законності як наслідок соціально-економічної та політичної кризи останніх років. Л.М. Мозолюк-Боднар підкреслює загально визнаний факт того, що українське суспільство підійшло до небезпечної межі ігнорування законності, коли не виконуються, спотворюються, ігноруються встановлені норми права, внаслідок чого ускладнюється функціонування суспільних відносин у різних сферах, що безпосередньо призводить до деформації законності [4, с. 16]. Отже, авторка наголошує на тому, що деформація законності є загальносуспільним явищем, що проявляється у всіх сферах сучасного буття, як у публічно-владній діяльності, так і у повсякденному житті пересічних громадян.

Також деформація законності обумовлена серед іншого й зниженням якості самих законів. Поняття «якість закону» (quality of law) або «принцип зрозумілих правил» (understandable rules) охоплює собою такі характеристики відповідного акту законодавства, як чіткість, точність, недвозначність, зрозумілість, узгодженість, доступність, виконуваність, передбачуваність та послідовність. Ці характеристики стосуються як положень будь-якого акту (норм права, які в ньому містяться), так і взаємозв'язку такого акту з іншими актами законодавства такої ж юридичної сили. Категорія «якість закону» є основою правового порядку, що ґрунтується на верховенстві права (принцип правовладдя; rule of law), оскільки однією з вимог цього принципу є юридична визначеність (legal certainty), яка є істотно важливою у питаннях довіри суспільства до судової системи, а також для гарантування ефективності підприємницької діяльності та привабливості інвестиційного клімату (передумов економічного розвитку держави). Установивши невідповідність акту законодавства критерію «якість закону» суд, за загальним правилом, повинен тлумачити національне законодавство таким чином, щоб результат цього тлумачення відповідав верховенству права з урахуванням усіх складових цього принципу, зокрема, справедливості та розумності (врахування при вирішенні публічно-правового спору загальних (суспільних) інтересів) [5].

Таким чином, врахування суддями вимог «якості закону» при вирішенні конкретних справ, застосування його норм в контексті забезпечення «прав та свобод людини» є важливим фактором реалізації правосуддя. Отже, додержання законності при здійсненні правосуддя є одним із найважливіших по-

казників демократичності країни, її місця в глобальному рейтингу цивілізованих країн. Місця, які займає Україна за цим рейтингом, дуже далекі від тих, які обіймають країни ЄС, інтеграційні процеси до країн ЄС визначено пріоритетом розвитку нашої держави. Отже, важливо з'ясувати, які фактори негативно впливають на стан законності в правосудді.

Список використаних джерел:

1. Погрібний І.М. Законність: проблеми визначення. Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України. Харків. 2019. С. 197-198

2. The World Justice Project Rule of Law Index. 2023. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/downloads/WJPIndex2023.pdf>

3. Братасюк М., Росоляк О. Співвідношення принципу верховенства права та принципу законності. Актуальні проблеми правознавства. Вип. 1 (13). 2018. С. 11-17

4. Мозолюк-Боднар Л.М. Деформація законності: сутність та основні шляхи подолання. Прикарпатський юридичний вісник. Вип. 1(22). 2018. С. 16-19

5. Берназюк Я. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199>